

WYNIKI BADAŃ MATERII ORGANICZNEJ

Barbara MASSALSKA

BADANIA GEOCHEMICZNE MATERII ORGANICZNEJ METODĄ ROCK-EVAL

Przedstawiono tutaj ogólną charakterystykę geochemiczną materii organicznej zawartej w siedmiu wybranych próbkach rdzenia z otworu wiertniczego Goczałkowice IG 1, określoną na podstawie wyników badań metodą pirolityczną Rock-Eval. Udostępnione do badań fragmenty rdzenia pochodzą ze skał kambry dolnego oraz dewonu dolnego i środkowego. Do analizy wyselekcjonowano dwie próbki ciemnoszarych mułowców, pochodzących ze skał dolno-

kambryjskiej formacji z Goczałkowic, oraz pięć próbek czarnych i ciemnoszarych dolomitów należących do dolnodewońskiej formacji dolomitów z Lachowic (Narkiewicz, 2005). W otworze Goczałkowice IG 1 nie przeprowadzono uprzednio badań charakterystyki zawartej w skałach materii organicznej. Uzyskane wyniki analiz metodą Rock-Eval zamieszczono w [tabeli 11](#).

METODA BADAŃ

Badania wykonano w pracowni geochemii organicznej PIG-PIB przy użyciu analizatora Rock-Eval *Turbo 6* z zastosowaniem podstawowego programu temperaturowego. Do analiz metodą Rock-Eval *Basic/Bulk-Rock* przeznaczoną niewielką naważkę (75–150 mg) drobno zmieloną, zhomogenizowaną próbkę skalną. Przebieg analizy jest dwuetapowy. Podczas pierwszego etapu umieszczona w aparacie próbka jest przenoszona do pieca pirolitycznego, gdzie przez pewien czas przebywa w warunkach atmosfery beztlenowej (He lub N) w stałej temperaturze na poziomie 300°C. Następnie jest stopniowo podgrzewana do tempera-

tury 650°C. W drugim etapie próbka ta jest przenoszona do pieca oksydacyjnego, po czym, w temperaturze stopniowo rosnącej od 300 do 850°C, spalana jest w warunkach sztucznej atmosfery (N₂/O₂; 80/20). Urządzenie wykorzystuje detektor płomieniowo-jonizacyjny (FID) oraz detektory podczerwieni (IR) do pomiarów typu i ilości gazów uwalnianych z próbki w trakcie przebiegu badania. Szczegółowy opis metody oraz parametrów i wskaźników otrzymywanych przez analizę Rock-Eval przedstawiono w pracy Behara i in. (2001).

INTERPRETACJA WYNIKÓW

Potencjał węglowodorowy. Jednym z podstawowych wskaźników określających zdolność skały do generowania węglowodorów jest jej całkowita zawartość węgla organicznego (TOC). Zawartość TOC przebadanych próbek waha się między 0,06 a 1,80% wag. skały. Pomijając próbkę z głęb. 2518,5 m, otrzymane wartości TOC, zarówno w próbkach mułowców, jak i w próbkach dolomitów, są bardzo niskie i typowe dla skał o niskim potencjale węglowodorowym. Minimalną zawartością węgla organicznego jaką musi odznaczać się skała macierzysta, żeby mogły być z niej generowane węglowodory o znaczeniu ekonomicznym jest 0,5% (Peters, Cassa, 1994; Dembicki, 2017). Za-

wartość TOC powyżej tej wartości granicznej stwierdzono jedynie w próbce dolomitów z głęb. 2518,5 m.

Wskaźnik TOC nie jest jednoznacznym wyznacznikiem potencjału węglowodorowego skały macierzystej. Ważne jest, żeby wartość TOC korelowała się z odpowiednimi wartościami parametrów S1 i S2 (Dembicki, 2009). Wartości parametru S1, określającego zawartość wolnych węglowodorów w badanych skałach, dla próbek z otworu wiertniczego Goczałkowice IG 1 oscylują między 0,01 a 0,13 mgHC/gSkały. Ilość węglowodorów wygenerowanych z kerogenu w wyniku pirolizy określa potencjał generacyjny skały i w trakcie analizy pirolitycznej Rock-Eval

Tabela 11

Zestawienie parametrów i wskaźników analizy Rock-Eval utworów kambru dolnego oraz dewonu dolnego w otworze wiertniczym Goczalkowice IG1

Rock-Eval pyrolysis parameters and indices of Lower Cambrian and Lower Devonian rocks from the Goczalkowice IG1 borehole

Chronostratygrafia Chronostratigraphy	Litostratygrafia Lithostratigraphy	Głębokość [m] Depth [m]	S1	S2	S3	S2/S3	T _{max}	HI	OI	PI	TOC	PC	RC	MinC
Dewon dolny Lower Devonian	formacja dolomitów z Lachowic ogniwo dolomitów z Uszwicy	2516,30	0,01	0,06	0,16	0,4	415	23	59	0,14	0,27	0,02	0,25	5,60
		2518,50	0,13	0,30	0,24	1,3	420	17	13	0,30	1,8	0,04	1,76	5,94
		2675,05	0,05	0,07	0,21	0,3	380	51	151	0,42	0,14	0,02	0,12	10,40
		2704,20	0,01	0,03	0,21	0,1	403	12	82	0,25	0,26	0,01	0,25	10,77
Kambryj dolny Lower Cambrian	formacja z Goczalkowic	2724,30	0,07	0,15	0,25	0,6	326	99	171	0,32	0,15	0,04	0,11	0,73
		2822,70	0,02	0,06	0,11	0,5	334	98	193	0,25	0,06	0,01	0,05	0,10
		2969,80	0,02	0,09	0,24	0,4	378	80	211	0,18	0,11	0,02	0,09	0,10

S1 – zawartość wolnych węglowodorów obecnych w próbce skalnej, uwolnionych w trakcie pirolizy w temperaturze 300°C [mgHC/gSkały]

S2 – zawartość węglowodorów powstałych podczas pierwotnego krakingu kerogenu w temperaturze 300–650°C [mgHC/gSkały]

S3 – zawartość CO₂ z destrukcji materii organicznej [mgCO₂/gSkały]

T_{max} – temperatura maksymalnego generowania węglowodorów w wyniku krakingu kerogenu w trakcie pirolizy [°C]

HI – wskaźnik wodorowy liczony ze wzoru: (S2 · 100) / TOC [mgHC/gTOC]

OI – wskaźnik tlenowy liczony ze wzoru: (S3 · 100) / TOC [mgCO₂/gTOC]

PI – wskaźnik produktywności liczony ze wzoru: S1 / (S1 + S2)

TOC – całkowita zawartość węgla organicznego liczona ze wzoru: PC + RC [% wag. skały]

PC – zawartość pirolitycznego węgla organicznego [% wag. skały]

RC – zawartość rezidualnego węgla organicznego [% wag. skały]

MinC – zawartość węgla mineralnego [% wag. skały]

S1 – content of free hydrocarbons released during pyrolysis at 300°C [mg HC/g rock]

S2 – content of hydrocarbons released during primary cracking of kerogen at temperature between 300 and 650°C [mg HC/g rock];

S3 – CO₂ content released from organic matter [mg CO₂/g rock]

T_{max} – temperature of maximum release of hydrocarbons from cracking of kerogen during pyrolysis [°C]

HI – hydrogen index calculated from the formula as above [mg HC/g TOC]

OI – oxygen index calculated from the formula as above [mg CO₂/g TOC]

PI – production index calculated from the formula as above [mg HC/g rock]

TOC – total organic carbon content calculated from the formula as above [wt. %]

PC – residual carbon [wt. %]

RC – pyrolyzable carbon [wt. %]

MinC – mineral carbon [wt. %]

mierzy się ją pod postacią parametru S2. Parametr ten dla badanych próbek przyjmuje wartości pomiędzy 0,03 a 0,30 mgHC/gSkały. Skały o niskim potencjale węglowodorowym cechują się wartościami parametru S1 poniżej 0,5 mgHC/gSkały oraz parametru S2 poniżej 2,5 mgHC/gSkały (wg Dembickiego, 2017). Wartości wszystkich przebadanych próbek mieszczą się poniżej tych wartości granicznych.

W praktyce geochemicznej rutynowo wykorzystywaną metodą oceny potencjału generatywnego skał jest użycie diagramu korelującego wartości parametru S2 z wartościami wskaźnika TOC. Diagram zależności S2 vs. TOC dla omawianych próbek przedstawiono na [figurze 22A](#). Mimo podwyższonej całkowitej zawartości węgla organicznego w próbce z głęb. 2518,5 m plasuje się ona wraz z pozostałymi próbkami w obrębie pola typowego dla skał niemających potencjału węglowodorowego. Zestawione wartości parametrów i wskaźników Rock-Eval oraz umiejscowienie próbek na wykresie zależności S2 vs. TOC wskazuje, że żadna z przebadanych skał nie przejawia cech potencjalnej skały macierzystej.

Wskaźnik MinC reprezentuje procentową zawartość węgla związanego w węglanach i pośrednio wskazuje na niski udział węglanów w próbkach kambru dolnego (MinC = 0,1% wag. skały) oraz na obniżony, względem pozostałych próbek, dewonu dolnego (MinC = 5,6–10,8% wag. skały, a w spągowej próbce ogniwa dolomitów z Uszwicy wynosi 0,73% wag. skały).

Typ kerogenu. Kerogen to metastabilny, wysokomolekularny polikondensat związków organicznych, z którego, wraz ze wzrostem głębokości pogrzebania i temperatury, mogą być generowane węglowodory (Killops, Killops, 2005). Na podstawie źródła rozproszonej materii organicznej, środowiska depozycji oraz rodzaju generowanych węglowodórów wyróżnia się cztery główne typy kerogenu (patrz: Killops, Killops, 2005; Dembicki, 2017). Określenie typu kerogenu na podstawie wyników analizy pirolitycznej Rock-Eval odbywa się najczęściej przy pomocy metod graficznych. Zmodyfikowany diagram van Krevelena (HI vs. OI) i wykres zależności HI vs. $T_{\max}$ to podstawowe wykresy stosowane do oceny rodzaju zachowanej w skale materii organicznej. Ponadto, wyznacznikiem typu kerogenu są też wartości wskaźników wodorowego (HI) i tlenowego (OI) oraz wartość stosunku S2/S3 (Dembicki, 2017). Wskaźniki HI oraz OI stanowią pośredni wyznacznik ilości odpowiednio wodoru i tlenu związanego z materią organiczną (Dembicki, 2009; Behar i in., 2011). Zgodnie z literaturą stężenie 0,5% TOC jest uważane za graniczne, żeby zastosować wskaźniki HI i OI do typowania kerogenu (Dembicki, 2017). W praktyce, przy zachowaniu ostrożności, z powodzeniem można interpretować wskazania HI oraz OI dla próbek o wartości TOC powyżej 0,2% wag. skały.

Próbki z kambru dolnego oraz dwie próbki z dewonu dolnego (głęb. 2724,3 i 2675,05 m), o najniższych wartościach TOC (poniżej 0,2% wag. skały), charakteryzują się niskimi, lecz podwyższonymi względem pozostałych próbek, wartościami wskaźnika HI (51–99 mgHC/gTOC) oraz stosunkowo wysokimi wartościami wskaźnika tlenowego

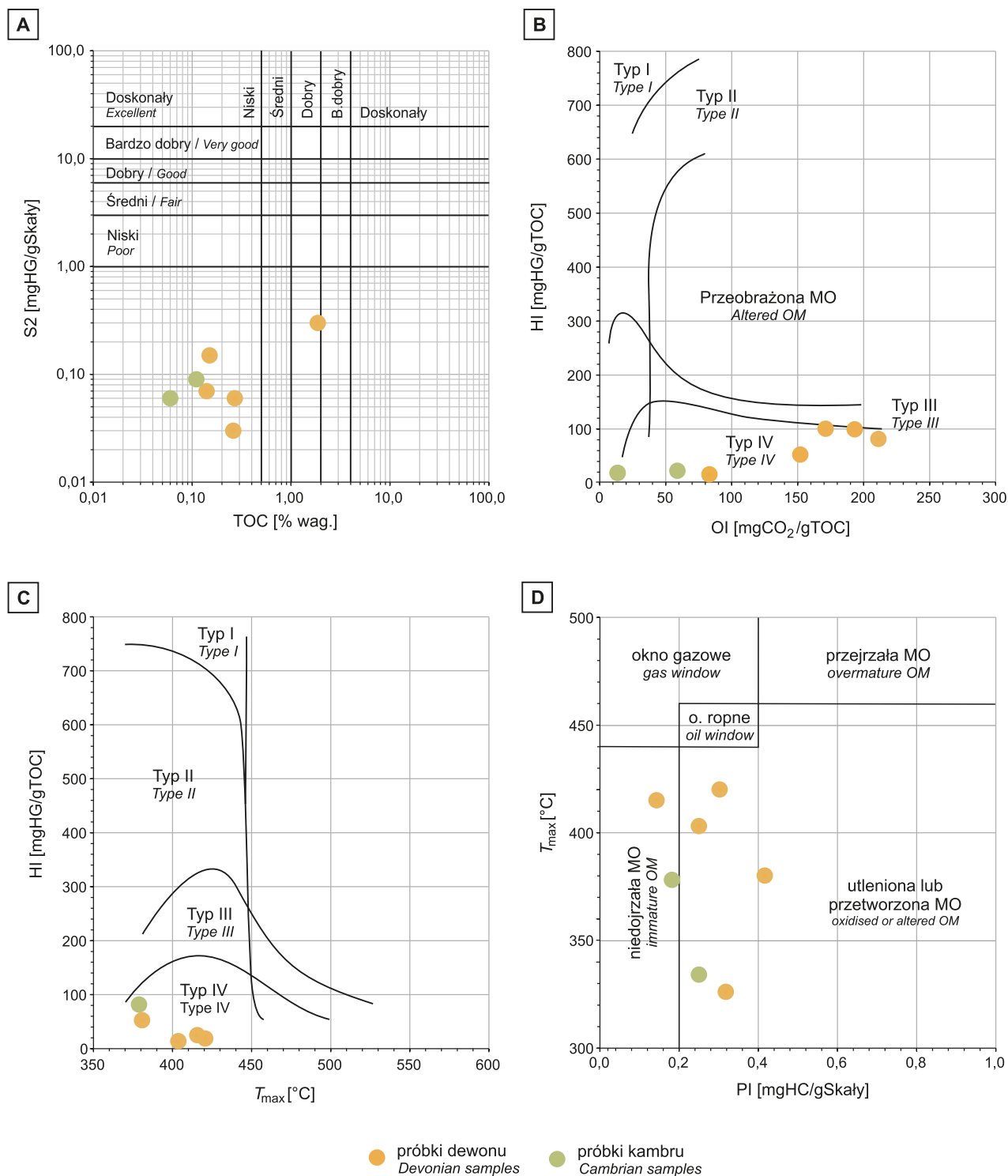
(151–211 mgCO₂/gTOC). W związku z tym omawiane próbki na diagramie klasyfikacyjnym HI vs. OI ([fig. 22B](#)) są usytuowane w polu wskazującym na zawartość III/IV lub IV typu kerogenu. Niskie wartości parametru $T_{\max}$ spowodowały, że część wyników nie weszła w obręb diagramu klasyfikacyjnego HI vs. $T_{\max}$ ([fig. 22C](#)). Pozostałe znajdujące się na diagramie próbki są usytuowane w polu charakterystycznym dla kerogenu typu IV. Wskaźnik S2/S3, będący stosunkiem między ilością węglowodorów wygenerowanych podczas pirolizy a ilością CO₂ związanego z materią organiczną (wg Killopsa, Killops, 2005; Dembickiego, 2017), przyjmuje dla tych próbek wartości poniżej jedności, pozostając w zgodzie ze wskazaniami diagramów klasyfikacyjnych oraz wartościami wskaźników HI oraz OI. Mimo bardzo niskiej zawartości TOC w omawianych próbkach, to prawdopodobnie zawierały one w swoim składzie niewielkie ilości kerogenu typu IV.

Pozostałe próbki dewonu dolnego (głęb. 2704,2 m, 2518,5 i 2516,3 m) przyjmują bardzo niskie wartości HI (12–23 mgHC/gTOC) oraz niskie i średnie wartości OI (13–82 mgCO₂/gTOC). Stosunek S2/S3 waha się pomiędzy 0,10 a 1,25, przy czym wartość powyżej jedności osiąga jedynie próbka z głęb. 2518,5 m. Na obu przedstawionych diagramach klasyfikacyjnych ([fig. 22B, C](#)) omawiane próbki znajdują się w polu charakterystycznym dla kerogenu typu IV. Wartości uzyskanych wskaźników Rock-Eval jednoznacznie wskazują na obecność kerogenu typu IV również w próbkach dewonu o nieco większej zawartości węgla organicznego.

Niezależnie od zawartości węgla organicznego, wszystkie przebadane próbki z otworu Goczałkowice IG 1 najprawdopodobniej zawierają w swoim składzie, jałowy w kontekście produkcji węglowodorów, kerogen typu IV. Mianem kerogenu typu IV określa się substancję organiczną pochodzącą z różnych środowisk, która uległa silnemu utlenieniu w trakcie depozycji lub została redeponowana w trakcie kolejnych procesów skałotwórczych (Killops, Killops, 2005).

Dojrzałość termiczna. Temperatura maksymalnego generowania węglowodorów, mierzona w trakcie analizy pod postacią $T_{\max}$, to podstawowy parametr Rock-Eval stosowany do oceny dojrzałości termicznej badanego kerogenu. Parametr ten określa temperaturę, w której doszło do wygenerowania maksymalnej ilości węglowodorów podczas etapu pirolitycznego analizy Rock-Eval (Behar i in., 2001). Wartości parametru $T_{\max}$ w badanych próbkach są niskie i wahają się między 326 a 420°C, co sugeruje niską dojrzałość termiczną rozproszonej w nich substancji organicznej (wg Dembickiego, 2017).

Indeks produktywności (PI) reprezentuje ilość wygenerowanych węglowodorów względem całkowitego potencjału węglowodorowego skały macierzystej (Behar i in., 2001). Wartość tego parametru wzrasta wraz ze wzrastającym stopniem dojrzałości termicznej kerogenu i w przypadku omawianych danych posłużył on do korelacji z parametrem $T_{\max}$. Zarówno parametr $T_{\max}$, jak i wskaźnik PI są czułe na rodzaj zawartego w skale kerogenu, ponieważ, w zależności od składu, substancja organiczna ulega de-

Fig. 22. A. Diagram S2 vs. TOC do oceny potencjału węglowodorowego skał macierzystych. B. Diagram klasyfikacyjny typu kerogenu HI vs. OI. C. Diagram klasyfikacyjny typu kerogenu HI vs. T_{max}. D. Diagram T_{max} vs. PI do oceny dojrzałości termicznej skał macierzystych – dla wszystkich przebadanych próbek z otworu Goczałkowice IG 1 (za Dembickim, 2017 oraz cytowanymi pracami)

MO – materia organiczna

A. A cross-plot of S2 vs. TOC for hydrocarbon potential assessment. **B.** A cross-plot of HI vs. OI for kerogen typing. **C.** A cross-plot of HI vs. T_{max} for kerogen typing. **D.** A cross-plot of T_{max} vs. PI for thermal maturity determination of all analysed samples from the Goczałkowice IG 1 borehole (after Dembicki, 2017 and references therein)

OM – organic matter

kompozycji w różnych warunkach temperaturowych (Dembicki, 2009). Diagram zależności $T_{\max}$ vs. PI (fig. 22D) pokazuje lokalizację większości wyników w obrębie pola odpowiadającego utlenionej lub przetworzonej materii organicznej. Ich umiejscowienie na diagramie jest spójne z klasyfikacją typu zawartego w nich kerogenu. Próbkki kambry z głęb. 2969,8 m oraz dewonu z głęb. 2516,3 m, o wartościach PI poniżej 0,2, plasują się w polu charakterystycznym dla niedojrzałej materii organicznej.

Wskazania diagramu $T_{\max}$ vs. PI oraz wartości $T_{\max}$ poniżej 435°C sugerują, że badana materia organiczna nie uległa przeobrażeniu termicznemu ponad etap diagenety (<75°C, wg Killopsa, Killops, 2005). Wyniki te są jednak sprzeczne z modelem historii termicznej i warunków pogrzebienia tego regionu. Analiza zmian zabarwienia konodontów (CAI) wykonana dla otworu Goczałkowice IG 1 na

próbkach z interwału głęb. 1984,5–1985,5 m wskazuje na wysoki stopień przeobrażenia tych skał (Bełka, 1993). Prawdopodobną przyczyną rozbieżności wyników jest nałożenie się kilku cech rozproszonej w próbkach materii organicznej. Podczas pirolizy zawarty w skałach kerogen typu IV jest w stanie wygenerować jedynie niewielkie ilości węglowodorów gazowych. Bardzo niskie zawartości węgla organicznego w badanych próbkach poskutkowały wygenerowaniem znikomych ilości węglowodorów, co przełożyło się na niską intensywność i płaski kształt pików S2. W takich warunkach $T_{\max}$ może stanowić losową liczbę z przedziału 300–600°C (wg Bielenia, Matyasik, 2018). Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, metoda pirolizy Rock-Eval nie pozwala jednoznacznie określić dojrzałości termicznej badanych skał.

PODSUMOWANIE

Przebadane próbki dolnokambryjskich mułwców (formacji z Goczałkowic) oraz dolnodewońskich węglanów (ogniwa dolomitów z Uswicy) z otworu wiertniczego Goczałkowice IG 1 cechują się brakiem potencjału do generowania zarówno płynnych, jak i gazowych węglowodorów. Rozproszona w nich materia organiczna to utleniony

lub silnie przeobrażony kerogen typu IV. Wskazania niskiej dojrzałości termicznej materii organicznej wyników analizy Rock-Eval są niezgodne z historią termiczną tego regionu, co najprawdopodobniej wynika z rodzaju i ilości kerogenu rozproszonego w badanych skałach.